

УДК 351.751



**Бельська Тетяна Валентинівна,**  
кандидат наук з державного управління,  
доцент кафедри менеджменту і ад-  
міністрування, Харківський національ-  
ний університет міського господарства  
імені О. М. Бекетова, 61002, м. Хар-  
ків, вул. Маршала Бажанова, 17, тел.:  
0664506212, e-mail: tanyu\_belska@ukr.  
net

**Бельская Татьяна Валентиновна,**  
кандидат наук по государственному  
управлению, доцент кафедры менедж-  
мента и администрирования, Харьков-  
ский национальный университет город-  
ского хозяйства имени А. Н. Бекетова,  
61002, г. Харьков, ул. Маршала Бажано-  
ва, 17, тел.: 0664506212, e-mail: tanyu\_  
belska@ukr.net

**Tatiana Valentiniivna Belsky,**

PhD in Public Administration, Associate Professor of the Dept. of Management and Administration, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, 17, Marshal Bazhanov Street, Kharkiv, 61002, Ukraine, tel.: 0664506212, e-mail: tanyu\_belska@ukr.net

---

## СУСПІЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

**Анотація.** У статті обґрунтовано, що умовою розбудови держави є формування державної політики з урахуванням суспільних цінностей; визначено, що держава та громадянське суспільство беруть участь у формуванні культури на основі загальних цінностей шляхом впровадження громадянської освіти; вказано, що “co-governance” є кращим способом використання енергії суспільства; аргументовано необхідність зміни ціннісних пріоритетів громадян з пострадянських на демократичні пріоритети прав і свобод людини, відчуття власної гідності, європейський вибір, участь у самоврядуванні та самореалізацію громадян.

**Ключові слова:** цінності, держава, громадянське суспільство, державна політика, громадянська освіта, co-governance, “м’яка сила”, універсальний епохальний цикл.

## ОБЩЕСТВЕННЫЕ ЦЕННОСТИ КАК ФАКТОР ВЛИЯНИЯ НА ГОСУДАРСТВЕННУЮ ПОЛИТИКУ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ВЫЗОВОВ

**Аннотация.** В статье обосновано, что условием развития страны является формирование государственной политики с учетом общественных ценностей; определено, что государство и гражданское общество участвуют в формировании культуры на основе общих ценностей путем гражданского образования; указано, что “co-governance” является лучшим способом использования энергии общества; аргументированно необходимость изменения ценностных приоритетов граждан с постсоветско-патерналистических на демократические ценности прав и свобод человека, чувство собственного достоинства, европейский выбор, участие в самоуправлении и самореализацию граждан.

**Ключевые слова:** ценности, государство, гражданское общество, государственная политика, гражданское образование, co-governance, “мягкая сила”, универсальный эпохальный цикл.

### SOCIAL VALUES AS A FACTOR OF INFLUENCE ON PUBLIC POLICY IN MODERN CIVILIZATION CALLS

**Abstract.** The article describes that the condition for the development of the state is the formation of a state policy taking into account public values; it is determined that the state and civil society participate in the creation of a culture based on shared values through the introduction of civic education, stated that “co-governance” is the best way to use energy companies; necessity of change of the value priorities of citizens, the value priorities of the citizens from post-Soviet paternalistic priorities on democratic rights and freedoms of human dignity, the European choice, participation in self-government and self-realization of citizens.

**Keywords:** values, government, civil society, public policy, civic education, CO-governance, “soft power”, universal epochal cycle.

---

**Постановка проблеми.** Криза епохи — це криза цінностей, коли єдиною умовою побудови нових стабільних соціальних утворень є становлення нових, більш широких і більш складних відносин на основі цінностей, що не тільки є загально-визнаними і глибоко укоріненими в почуттях, а й мають також наукове обґрунтування.

**Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Для системного аналізу суспільства важливою є ціннісна складова, що зосереджена в певному соціумі. Це питання є предметом досліджень таких вчених, як О. Балакірева [3], В. Козаков [8], В. Корнієнко [9], О. Радченко [15], М. Пірен [14],

із зарубіжних — Г. Алмонд, С. Верба [1], С. Гантінгтон [17], Р. Інглхарт [5], П. Левін [21] та ін.

**Мета статті** — пошук об'єднаних цінностей суспільства як відповіді на потреби постіндустріального етапу цивілізаційного розвитку людства.

**Виклад основного матеріалу.** Ціннісному аспекту присвячено низку наукових досліджень, праць та публікацій. Так, О. Радченко стверджує, що наукове дискурсне поле аксіологічних чинників формування політичної системи суспільства можна поділити на три основні групи за тематикою дослідження: перша група вивчає сутність і природу самого феномену цінностей, їх значення для влади, держави та державного управління; друга група вивчає інтегрально-системний характер домінуючих цінностей суспільства; третя — вивчає особливості та ціннісні засади демократичного державотворення у формах трансформації, модернізації, демократичного транзиту тощо [15, с. 74–85]. Тому принциповим для вітчизняного державного управління є розкриття аксіологічних засад формування й функціонування інститутів влади й суспільства.

В. Климончук доводить, що в сучасній Україні цінності в системі формуються відповідно до логічної схеми: “держава (інституції) — суспільство (нація) — індивід”, на відміну від європейських традицій: “індивід — суспільство (нація) — держава (інституції)” [7, с. 7]. Н. Жабінець досліджує вплив системи політичних цінностей на процес модернізації України та визначає головними складовими такої системи домінуючі ідеї-

цінності (свобода, справедливість, політична стабільність, громадянське суспільство) та розвиваючі цінності (законність, політична лояльність, толерантність, схильність до компромісів, відповідальність, політичний плюралізм) [6, с. 8–9].

Водночас цінності не можуть бути запозичені, вони повинні формуватися на традиційній культурі. Зокрема, Йошка Фішер (німецький політик), виступаючи в Берліні в травні 2000 р., сказав: “у кожного народу є відправна точка, з якої він будує свою державність, у французів — це 1789 рік, в американців — це війна за незалежність, в іспанців — це громадянська війна, а в нас — це Освенцим. Освенцим, тому що якщо ми не будемо постійно пам'ятати, що ми зробили з Освенцимі, ми не побудуємо нову Німеччину [19]”.

Дослідники з віденського Інституту порівняльного дослідження вивчають світові цінності (World Values Survey) з 1981 р. і прагнуть допомогти вченим і політикам зрозуміти зміни в переконаннях, цінностях і мотивації людей в усьому світі. Тисячі політологів, соціологів, соціальних психологів, антропологів і економістів використовують ці дані для аналізу економічного розвитку, демократизації, релігії, гендерної рівності, соціального капіталу і особистого благополуччя. Ці дані також широко використовуються урядовими чиновниками, журналістами, науковцями, Світовим банком для встановлення зв'язку між культурними цінностями і економічним розвитком.

У період з 2010 по 2014 р. було опитано 86 тис. осіб з 60 країн сві-

ту, щоб отримати уявлення про відносну важливість набору з шести цінностей [23]. У середньому в світі ціннісні пріоритети розмістилися в такому порядку від найбільш до найменш важливих: сім'я, робота, друзі, вільний час, релігія і політика. Сукупна частка позитивних відповідей, дуже важливих для країни, уможливорює визначення пріоритетів.

Нідерланди були єдиною країною, де респонденти поставили друзів як найвищий пріоритет, в той час як Гана була єдиною країною, де респонденти поставили роботу на перше місце. Три арабські країни — Алжир, Єгипет і Катар визначили пріоритетною цінністю релігію. В інших близькосхідних арабських та ісламських країнах, таких як Бахрейн, Йорданія, Ірак, Кувейт, Палестина і Ємен, релігія займає друге місце після сім'ї.

Політика, на думку респондентів з 60 країн світу, має найменш важливе значення. Найвища відносна важливість політики серед усіх країн спостерігається в Бахреїні, де респонденти поставили політику на четверте місце після сім'ї, релігії і друзів.

У трьох четвертих обстежених країн робота має важливіше значення, ніж відпочинок. Це суперечить економічній теорії, згідно з якою відпочинок є "хорошим", а робота є "поганою". Респонденти з високим рівнем доходу в розвинених країнах дозвілля поставили вище за роботу. Респонденти з відносно бідних країн, таких як Гана, вважають, що робота має більше значення, ніж відпочинок. Респонденти з 60 % країн визнали друзів важливішими за ро-

боту. В 53 % країн цінність "друзі" випередила "релігію". В Україні робота не приносить задоволення й посідає четверте місце після сім'ї, друзів, вільного часу, однак передре релігії та політиці. Такі самі пріоритети визначили в США, Сінгапурі, Іспанії та Росії. Аналіз даних обстеження WVS показує, що після підвищення рівня життя населення країни, як правило, переходять від традиційних до світсько-раціональних цінностей, від цінностей виживання до цінностей самовиявлення.

Принципами національної консолідації в Україні І. Іванов називає взаєморозуміння і довіру; розвиток поліетнічного суспільства на засадах толерантності, діалогу, національної спрямованості, честі й гідності; спадкоємності поколінь тощо [4, с. 8]. Розкриваючи характерологічні властивості українського менталітету, І. Патлах основними рисами ментальності українства називає амбівалентність, емоційність і кордоцентризм, індивідуалізм та інтроверсність, котрим притаманна як позитивна, так і негативна забарвленість [13, с. 6–7].

Для утвердження демократичного устрою та становлення громадянського суспільства потрібні зміни у сфері культури, передусім політичної, яка у своєму еволюційному розвитку може максимально наблизитися до високого цивілізованого рівня, якщо будуть створені умови для відповідної соціалізації громадян. Громадська активність дає можливість населенню набути досвіду, що згодом виявиться в нових культурних цінностях. Громадська активність складається насамперед із дій та ініціатив, які визначаються

здебільшого культурою. Тому розвиток культури — певною мірою стихійний процес, який поєднує в собі елементи свідомої діяльності та випадкових, непередбачуваних подій і явищ. Для розуміння нинішнього стану громадянського суспільства й особливо перспектив його розвитку надзвичайно важливим є рівень громадянської активності, свідомості та культури населення.

На думку В. Офульса, стійке суспільство повинно бути менш однорідним і більш культурно розмаїтим [22, с. 281]. Поступово, у міру підвищення рівня громадської обізнаності та культури, збільшення компетенції в найважливіших суспільно-державних проблемах і посилення громадянської активності, інститути громадянського суспільства перебиратимуть на себе деякі функції державної влади, які вони здатні ефективно виконувати самостійно.

Цінності є елементами “м’якої сили”. Професор Дж. Най увів у науковий обіг поняття “м’яка сила” 26 років тому, аргументувавши, що “влада з іншими може бути більш ефективною, ніж влада над іншими [12]”. “М’яка” сила — це здатність домагатися бажаного на основі добровільної участі союзників, а не за допомогою примусу або подачок. На думку Дж. Ная, “м’яка” сила — це здатність домагатися бажаного на основі добровільної участі союзників, а не за допомогою примусу або подачок. “Жорстка” сила, або “жорстка” могутність, — це здатність до примусу, обумовлена військовою та економічною могутністю країни. М’яка могутність виникає, коли

країна приваблює своєю культурою, політичними ідеалами і програмами. “Жорстка” сила не втрачає ключового значення в світі, де держави прагнуть захистити свою незалежність, а позадержавні групи, такі як терористичні організації, готові вдаватися до насильства. Однак “м’яка сила” набуває все більшого значення для звуження кола нових прихильників тероризму, а також для вирішення питань, які потребують багатостороннього співробітництва. “М’яка сила” використовує переконання — завоювання розумів і сердець, а не війни. Серед ціннісних елементів культури особливу увагу сьогодні привертають символи, міфи, політичні звичаї та політична мода. Якщо політичний звичай — це тривалий масовий стандарт політичної поведінки, то політична мода — його короткочасний (нетривалий) масовий стандарт.

М. Лахижа слушно акцентує увагу на тому, що творення нової ідентичності в перехідні періоди “супроводжується пошуком нових міфів. Заклик “жити як у Європі” неможливо реалізувати без західної системи цінностей, що вимагає оновлення демократії, створення та зміцнення демократичних інститутів, розвитку політичної культури. Це зробити легше державам, які мають відповідні установчі міфи та певний рівень національної культури [11, с. 30]”.

Політика з більшою ймовірністю буде привабливою, якщо вона базується на цінностях, які поділяються іншими. Європа загалом вражає своїми “м’якими” ресурсами. Так, Франція посідає перше місце за кількістю Нобелівських премій у галузі літера-

тури; Великобританія знаходиться на першому, Німеччина — на другому місці серед країн, де прагнуть знайти притулок біженці та емігранти; Франція, Німеччина, Італія та Великобританія перевершують США за середньою тривалістю життя громадян; європейські держави направляють на допомогу країнам, що розвиваються, більшу частину свого ВВП, ніж Сполучені Штати; хоча Великобританія і Франція набагато менші за розмірами, ніж США, вони витрачають на публічну дипломатію приблизно стільки коштів, скільки і США [12].

Portland Communications ранжує країни за індексом “м’якої сили”. Індекс використовує об’єктивні показники “м’яких” ресурсів країн поряд з суб’єктивними міжнародними даними опитування. Індекс рейтингу кращих країн для “м’якої сили” в 2016 р. очолили США, випередивши Британію, індекс якої впав на одне місце в рейтингу цього року, в той час як США піднялися на перше місце з третьої позиції в минулому році. Дещо знизився рейтинг Німеччини, Франції та Швейцарії, покращилися позиції Канади і Японії. Проте саме ці країни заповнюють перші позиції в рейтингу. За показниками можна зробити висновок, що “м’яка сила” зростає швидше в Північній Америці і Азії, на відміну від Європи. Тривалі економічні проблеми в Європі, біженці вплинули на зниження позицій європейських країн. На відміну від Європи, азіатська “м’яка” сила перебуває на підйомі. Китай, Японію, Сінгапур зайняли в рейтингу більш високі позиції, ніж у минулому році. Методологія рейтингу ґрун-

тується на аналізі об’єктивних даних, що розділені на шість категорій: підприємство, культура, цифрова нерівність, діяльність уряду, залучення громадян до процесу прийняття рішень, освіта. Так, рейтинг США був підкріплений зусиллями президента Обами використовувати консенсус як засіб здійснення впливу, а не “жорстку” силу. Історичний візит на Кубу, зняття ембарго на поставки старої зброї у В’єтнам і дипломатичних ініціатив, які привели до ядерної угоди з Іраном, є прикладами його зовнішньої дипломатичної політики. Крім того, університети Америки є одними з найкращих у світі за оцінками глобальних університетських рейтингів. США приваблюють все більше іноземних студентів, ніж будь-яка інша країна. Такі культурні цінності, як Голлівуд, впливають на думку про країну мільярдів людей, які ніколи не були там.

Великобританія як і раніше підтримує зв’язки між усіма елементами “м’якої” сили, зокрема з такими установами, як Всесвітня служба ВВС, Британська рада, Британський музей, а також система вищої освіти у Великобританії, все проходить у стовпах м’якої сили. Внесок у глобальне благо, діяльність Великобританії на світовій арені також враховуються при розрахунку Індексу. Основні глобальні організації сприяють розвитку, ліквідації наслідків стихійних лих, а також реформам у сфері прав людини — Oxfam, Save the Children and Amnesty International є ключовими компонентами м’якої сили Великобританії. Участь та перемоги на Олімпійських іграх також сприяють підвищенню культурних

ресурсів “м’якої” сили. Однак Brexit, ймовірно, негативно впливатиме на глобальне сприйняття Великобританії. При складанні рейтингу також використовують дані спеціального опитування в 25 країнах, а також інформацію від наукової команди Facebook. У цьому році “м’яка” сила Канади отримала значний імпульс у зв’язку з виборами прем’єр-міністра Дж. Трюдо. Соціальна спрямованість у ЗМІ і загальна популярність привели до значних результатів голосування по всій країні [20].

Раніше в історії не було таких випадків, щоб світова громадськість була краще поінформована, мала більше можливостей займатися або була більш зацікавлена брати участь у публічних дебатах і розробці політики. Уряд, який використовує інструменти “м’якої” сили, є успішнішим.

На становлення цінностей та розвиток культури (зокрема політичної) в суспільстві впливають держава й громадянське суспільство в різні періоди розвитку суспільства по-різному. Грунтуючись на ідеї Е. Афоніна [2] про те, що суспільство в його розвитку змінюють чотири цикли — революція, інволюція, коеволюція та еволюція, які складають універсальний епохальний цикл, можемо зробити висновок, що вплив держави на формування політичної культури збільшується в період еволюції (період поступових змін, існування усталених об’єднавчих цінностей у суспільстві), а громадянського суспільства — в період революції (період існування різних антагоністичних цінностей у суспільстві) та інволюції (коли відбувається злам

організації державної влади, зменшення впливу державних органів на суспільство як систему). У період коеволюції, коли суспільство виходить на новий рівень свого розвитку, відбувається зміна системи державної влади, змінюється її фаховий склад, з’являються нові об’єднавчі цінності й відбувається поступове злиття інтересів державної влади та суспільства, водночас посилюється регулятивна функція держави щодо політичної культури суспільства.

Процес становлення та активізації громадянського суспільства, як правило, відбувається в революційний період “зростання” політичної свідомості та громадської активності. Завдання влади в цей період — використати енергію суспільства. “Кращий спосіб використовувати енергію суспільства — “co-governance” (спільне управління), яке охоплює запрошення соціальних суб’єктів для участі в основній діяльності держави [18, с. 447]”. Громадянським суспільством в Україні виконується інтегруюча функція, а також функція ідентифікації суспільства з певною культурою, що має певні цінності та цілі. В екстремальних ситуаціях громадянське суспільство організовує народ чи етнос навколо ідеї, особистості чи навколо події, які відповідають певній культурі.

Громадянське суспільство в Україні може взяти на себе розробку й реалізацію Стратегії громадянської освіти як запит суспільства в умовах воєнного конфлікту на нову ефективну державну політику та створення системи громадянської освіти, яка повинна виконувати такі завдання:

1. Зміну ціннісних інтересів громадян з пострадянсько-патерналістичних на сучасні ціннісні переконання в пріоритеті прав і свобод людини, знання і дотримання законодавства, відчуття власної гідності, європейський вибір, орієнтацію на європейські стандарти життя.
2. Формування позитивного ставлення громадян до концепції консолідації українського суспільства, насамперед — розуміння цілісності держави; вироблення гордості за країну та її здобутки [16, с. 305].
3. Вивчення досвіду іноземних держав щодо державної політики в складні історичні періоди, зокрема, ірландське питання у Великобританії, зміна ціннісних орієнтацій у Німеччині після Другої світової війни та подолання ціннісної розмежованості після падіння Берлінської стіни.
4. Політична освіченість, компетентність, толерантність і готовність до компромісу, розв'язання конфліктів шляхом певних угод, участі у спільних справах.
5. Виховання патріотизму як складової національної ідентичності, відновлення іміджу української армії, формування довіри до неї, підняття престижу військової служби, удосконалення системи допризовної підготовки молодих громадян.

Громадянська освіта покликана формувати цінності суспільного життя, верховенства права, справед-

ливості, ефективного розв'язання проблем життя громади, участі у самоврядуванні та сприяти самореалізації громадян.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** З викладеного випливає, що умовою розбудови держави і громади як її складового елемента є формування державної політики з урахуванням цінностей, що є загально визнаними та глибоко укоріненими в почуттях громадян. У формуванні культури на основі загальних цінностей беруть участь держава та громадянське суспільство шляхом упровадження громадянської освіти, яка покликана в сучасному українському суспільстві змінити ціннісні пріоритети громадян з пострадянсько-патерналістичних на сучасні пріоритети прав і свобод людини, знання і дотримання законодавства, відчуття власної гідності, європейський вибір, орієнтацію на європейські стандарти життя та правила суспільної поведінки, справедливості, участі у самоврядуванні та сприяти самореалізації громадян.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алмонд Г.* Гражданская культура и стабильность демократии / Г. Алмонд, С. Верба // Полис. — 1993. — С. 23–27.
2. *Афонін Е. А.* Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. — Х.: Золота миля, 2008. — 504 с.
3. *Балакірева О. М.* Динаміка соціально-економічного самопочуття та суспільно-політичні настрої насе-



- лення: березень 2015 р. [Електронний ресурс] / О. М. Балакірєва, Д. А. Дмитрук, Ю. В. Серєда // Укр. соціум: наук. журн.; Держ. установа "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – 2015. – № 1. – С. 142–170. – Режим доступу: <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/US-1-2015/142-170.pdf>
4. *Іванов І. Ю.* Формування української політичної нації в сучасних умовах: проблеми і перспективи: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.05 "Етнополітологія та етнодержавознавство" / Ігор Іванов. – К., 2005. – 20 с.
  5. *Инглхарт Р.* Модернизация, культурные изменения и демократия: последовательность человеческого развития / Р. Инглхарт, К. Вельцель – М.: Новое изд-во, 2011. – 464 с. – (Сер. Библиотека Фонда "Либеральная миссия").
  6. *Жабінець Н. В.* Політичні цінності та їх втілення у процесі демократизації українського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.03 "Політична культура та ідеологія" / Наталія Жабінець. – К., 2006. – 24 с.
  7. *Карнаух А.* Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді [Електронний ресурс] / А. Карнаух // Політ. менеджмент. – 2007. – № 6. – С. 82–88. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9733/08-Karnauh.pdf?sequence=1>
  8. *Козаков В. М.* Становлення та розвиток соціально-ціннісних засад державного управління в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / В. М. Козаков; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2008. – 36 с.
  9. *Корнієнко В. О.* Політичний ідеал: проблеми еволюції та втілення в умовах сучасного суспільного розвитку: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: спец. 23.00.03 "Політична культура та ідеологія" / Валерій Корнієнко. – К., 2002. – 32 с.
  10. *Климончук В. Й.* Політичні та громадянські цінності: особливості становлення та функціонування (історико-методологічний аналіз): автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.01 "Теорія та історія політичної науки" / Василь Климончук. – Львів, 2004. – 18 с.
  11. *Лахижа М. І.* Модернізація публічної адміністрації: теоретичні та практичні аспекти: монографія / М. І. Лахижа; Укоопспілка, Полтавський ун-т споживчої кооперації України. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. – 289 с.
  12. *Най Джозеф.* "Мягкая" сила и американско-европейские отношения [Электронный ресурс] / Джозеф Най // "Свободная мысль-XXI". – 2004. – № 10. – Режим доступу: <http://sr1.narod.ru/nai.doc>
  13. *Патлах І. М.* Національний менталітет як об'єкт етнополітологічного аналізу: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.05 "Етнополітологія та етнодержавство" / Ірина Патлах. – К., 2002. – 16 с.
  14. *Пірен М.* Архетипові засади становлення та розвитку української національної ідеї [Електронний ресурс] / М. Пірен // Публіч. упр.: теорія та практика. – 2013. – Спец. вип. – С. 136–143. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pubupr\\_2013\\_spets.vip.\\_20.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pubupr_2013_spets.vip._20.pdf)
  15. *Радченко О. В.* Ціннісні чинники формування та модернізації державного режиму й політичної системи суспільства: огляд наукового дискурсного поля [Електронний ресурс] / О. В. Радченко // Публіч. упр.: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з дер-

- жавного управління. — Х.: Вид-во “ДокНаукДержУпр”, 2010. — № 1. — С. 73–85. — Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-1/doc/2/05.pdf>
16. *Радченко О. В.* Концепція патріотичної просвіти та виховання в Україні як нагальний суспільний запит на нову державну політику / О. В. Радченко, Д. В. Дубов, Т. А. Гузенко // Аналітика і влада: журн. експерт-аналіт. матеріалів і наук. пр. Ін-ту пробл. держ. упр. та місц. самоврядування / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К.: НАДУ, 2014. — № 9. — С. 204–212.
  17. *Хантингтон С.* Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. — М.: АСТ, 2003. — 605 с.
  18. *Ackerman John.* Co-Governance for Accountability: Beyond “Exit” and “Voice” / John Ackerman // World Development. — 2004. — March. — Vol. 32. — Issue 3. — P. 447–463.
  19. *Fischer M.* Civil Society in Conflict Transformation: Strengths and Limitations // The Berghof Handbook II [E-resource] / Martina Fischer. — 2001. — P. 287–313. — Regime to access: [http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/fischer\\_cso\\_handbookII.pdf](http://www.berghof-foundation.org/fileadmin/redaktion/Publications/Handbook/Articles/fischer_cso_handbookII.pdf)
  20. *Gray Alex.* These countries lead the world in “soft power” / Alex Gray // World economic forum [E-resource]. — Regime to access: [https://www.weforum.org/agenda/2016/08/britain-used-to-be-the-world-s-top-soft-power-but-its-been-overtaken?utm\\_content=buffer4cd0e&utm\\_medium=social&utm\\_source=twitter.com&utm\\_campaign=buffer](https://www.weforum.org/agenda/2016/08/britain-used-to-be-the-world-s-top-soft-power-but-its-been-overtaken?utm_content=buffer4cd0e&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer)
  21. *Levine Peter.* Education for a Civil Society [E-resource] / by Peter Levine — 2012. — October 11. — Regime to access: <http://hepg.org/blog/education-for-a-civil-society>
  22. *Ophuls W.* Ecology and the Politics of Scarcity Revisited / W. Ophuls, A. Stephen Boyan. — New York: Freeman, 1992. — 380 p.
  23. *World Values: Family, Work, Friends, Leisure, Religion and Politics* [E-resource] // Intelligenter recherchieren mit allen statistiken zur hand — Regime to access: <http://knoema.de/infographics/hpxvpg/world-values-family-work-friends-leisure-religion-and-politics>